

הרב בניהו זיין

תורת אמת היתה בפיהו¹

טוב לי תורת פיק מאלפי זהב וכסף

תורה חגרי שק ועשי לך אבל יחיד, על מורינו ורבינו שהיה משים לילות כימים בהתמדתו בתורה. התמדתו של רבינו בלימוד התורה, כבר בצעירותו, נודעה במיוחדותה. סיפר רבינו כי בצעירותו הגיע גביר מחו"ל לשיבת פורת יוסף וביקש ממרנא ורבנא רבי עזרא עטיה זצ"ל כי ישלח עימו אחד מתלמדיו שישמש כרב בקהילה בחו"ל. קרא רבי עזרא זצ"ל לרבינו זצ"ל והציע לו את ההצעה, אולם רבינו פנה אל הגביר ואמר כי עד שלא גומר הוא ללמוד את הש"ס היטב, אינו עוזב את בית המדרש ואינו פונה לשום משרה. הגביר כמובן התאכזב קשות, אולם רבינו בשלו, היתה לו שאיפה ורצון חזק ואיתן לסיים את הש"ס וקודם לכן הוא אינו פונה לשום משרה.

על אופן לימודו סיפר הגבאי הנאמן של ביהכנ"ס, רבי ראובן אמיר בטאט זצ"ל, חברו של רבינו לספסל הלימודים בישיבה. הוא סיפר היאך רבינו בעודו בחור היה מגיע בתחילת הסדר בבוקר לשיבה, פותח את הגמרא שם את היד על מצחו, וכך בריכוז מוחלט הוא לומד בלא להרים את עיניו מהגמרא, כל הסדר עד שעת הצהרים. כך היה אופן לימודו תמיד בהתמדה ובריכוז ברציפות. אח"כ כשהיה רבינו דיין בבית הדין בבאר שבע העידו שהיו נכנסים אליו אנשים לחדרו בשעות המאוחרות של הלילה, וראהו שהיה שוקד על פסקי הדין כדי שלא לענות את הדין, להשכין שלום בין בעל לאשתו וכדומה. אופייני היה לראות את רבינו לומד גם בנסיעות, חרף הקושי שבדבר. רבינו לא מנע עצמו מעסק בתורה, וכך בכל זמן אפשרי היה לומד. סיפרו המקורבים שכשהיה נוסע לחו"ל, על אף העייפות מחמת הנסיעה הארוכה והיום העמוס שהיה כרוך בהתרוצצות ממקום למקום להביא את דבר ה' אל העם, מכל מקום במלון כמעט ולא היה ישן, אלא היה אוזר כגבר חלציו והיה לומד בהתמדה. גם בתקופה האחרונה, בשכבו על ערש דוי תוך יסורים ומכאובים שאי אפשר לתאר, כאשר פקח עיניו ביקש גמרא ללמוד. היה ניתן לחוש בחוש ממש היאך רבינו חי את הפסוק "טוב לי תורת פיק מאלפי זהב וכסף". לדידו לא היתה זו מליצה אלא מסלול חיים, "כי הם חיינו ואורך ימינו", ועל כן לא שייך אחרת מאשר - "ובהם נהגה יומם ולילה". רבינו סבר כי על כל אדם למלא תחילה כרסו בש"ס ופוסקים, ורק אח"כ

1 הדברים נערכו מתוך הספד שנאמר לרב זצ"ל בבית המדרש "דרכי הוראה לרבנים", ובעוד מקומות. ההספד פורסם בשלימותו בשו"ת דברי בניהו חלק י"ז.

ללמוד את חכמת האמת. רבינו סירב לשמוע על אפשרות אחרת, ואף כי הסבא קדישא סידנא בבא סאלי זצ"ל היה אומר "ילמדו קבלה ואח"כ גמרא", מכל מקום אמר רבינו שזה היה אפשרי בדור הקודם, אולם בדורינו אין לעשות כן אלא למלא כריסו בש"ס ובפוסקים, ולהיות תלמיד חכם עד גיל ארבעים, ורק אח"כ ללמוד קבלה. הוא הוסיף ואמר כי אילו היה בבא סאלי בדורינו אנו, היה גם הוא אומר כן.

מפעים היה לראות את שליטתו של רבינו בכל חלקי התורה. שאלות שונות ומשונות הובאו אליו, והוא זצ"ל היה משיב בחכמתו וידיעתו הגדולה לכל שואליו דבר. מיוחדותו בהתמצאותו בדיני כתמים היתה לשם ולתהילה, עד כי היו שהעניו לנסות את רבינו בהביאם לפניו עד עם דם ציפור, ביחד עם עוד הרבה עדים עם כתמים. רבינו בהתמחותו הגדולה פסק את פסקו על כל דבר, ובהגיעו לעד עם דם הציפור, נענה על אתר ואמר, "זה דם ציפור", כמו כן היו שניסוהו בהביאם לפניו עד טבול בפטל, והוא בהתמחותו מיד הבחין בכך, ויהי לפלא.

כתב רבינו יונה (שערי העבודה פרק א') "הפתח הראשון שידע האיש העובד ערך עצמו, ויכיר מעלתו ומעלת אבותיו וגדולתם וחשיבותם וחיבתם אצל הבורא יתברך, וישתדל ויתחזק תמיד עצמו במעלה ההיא". וכיוצא בזה כתב ר' צדוק הכהן מלובלין בספר צדקת הצדיק (אות קנד): "כשם שצריך האדם להאמין בהשי"ת כך צריך אח"כ להאמין בעצמו, ר"ל שאינו פועל בטל שבין לילה היה ובין לילה אבד, וכחיות שדה שלאחר מיתתם נאבדו ואינם, רק צריך להאמין כי נפשו ממקור החיים יתברך שמו והשי"ת מתענג ומשתעשע בה כשעושה רצונו". רבינו זצ"ל היה מעודד מאוד אברכים ובני תורה, מגדל את מעמדם ומרומם אותם לדרגות גבוהות. בכל הזדמנות שיכל היה מראה את הערכתו לכל רב צעיר, היה מעודד אברכים להוציא לאור את חידושי תורתם, וכמו כן היה מעודד רבנים להתקדם הלאה ברבנותם ובהרבצת תורה. כמו כן רבינו היה מכבד ומוקיר תלמידי חכמים, ואף היה קם בפניהם ומהדר להם. חיבתו לאברכים ובני תורה היתה מיוחדת. התייחסות מיוחדת זו היתה מעודדת אותם ומאהיבה עליהם את התורה. כמו כן הוא היה מכתת את רגליו לתלמודי תורה רחוקים ברחבי הארץ לבחון ילדים ולעודדם בתלמודם. דרך קבע היתה לו להשתתף בכל כנסי "דגל ירושלים", אשר הכינו תוכניות לימוד הלכה לילדים. נוכחותו היתה נוסכת בילדים שמחה ושאיפה להתקדם בלימוד התורה.

תורת אמת היתה בפיהו ורבים השיב מעוון

כתוב בנביא מלאכי (ב', ו) "תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הליך אתי ורבים השיב מעון". ביאר הרד"ק:

"תורת אמת היתה בפיהו" - כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו, וזהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב, וזה גם ועולה לא נמצא בשפתיו. "בשלום ובמישור הלך איתי": "בשלום" - שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך יעשה שלום לי. "ובמישור" - שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה, "ורבים השיב מעון" - שהיה מורה התורה תמיד לכל, ורבים שמעו לו והשיבם מעון. כמה מתאימים הם הדברים לרבינו. כשם שהיתה תורת ה' בפיו ובלבו כך היה מורה אותה לרבים. לא היה חת אם היה נראה לו שיש להחמיר כדעה מסוימת, אף אם דעה זו לא היתה הדעה הרווחת. דרכו היתה ממש "בשלום ובמישור הלך איתי בשלום" - שהיה דבק בה' לעשות חפצו יתברך, "ובמישור" - שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה. כל מגמתו של רבינו היתה להידבק בה' ולעשות חפצו, להגדיל תורה ולרוממה, ולחזק את האנשים בתורה ובמצוות. למרות שהוא לעצמו היה קנאי גדול וחסיד, מכל מקום האיר פנים לכל אדם באשר הוא ללא הסתכלות על מוצאו ועל החוג אליו הוא משתייך. לכן הוא היה אהוד על כל החוגים, דבר שאינו בנמצא. חסידא קדישא היה מורינו, כדברי הגמרא במסכת ברכות (ד', א):

"לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני", לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלאכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך, ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלאכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה".

כך היה מתאמץ רבינו עם כל עסקיו וטירדותיו להעמיד את הדת על תילה. הוא היה אומר בחצות הלילה תיקון חצות, ואח"כ היה קם כותיקין להתפלל בזמן הנץ החמה. אח"כ היו ידיו מלוכלכים בדם ובשפיר ובשליא, שהיה עוסק כדי לטהר אשה לבעלה. עשרות מכתבים היו מגיעים לתיבת הדואר שבביתו, וגם ממקומות מרוחקים היו שולחים לו עדי בדיקה כדי שיענה להם אם הם טהורים או טמאים. כך נהג רבינו שנים על גבי שנים, והעמיד תלמידים ולימדם כדי שיהיו מומחים להורות במראות כדי לטהר אשה לבעלה. כל זה נזקף לזכותו, שכן זו בחינת "כי חסיד אני" - שהיה חסיד הן באמירת תיקון חצות כל לילה, ועם כל זה היה קם לותיקין, ובאלול היה קם לסליחות שלפני תפלת ותיקין ואחר התפילה היה עונה לשאלות הציבור. לאחר מכן, כשהגיע לביתו, תיבת הדואר שלו היתה מלאה במכתבים כדי לטהר אשה לבעלה. לכן לן יאות למבכי ולן יאות למיספד.

ותיקין - אנשים ענוים ומחבבין מצוה

בגמרא ברכות (ט', ב) איתא:

אמר רבי יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה תניא נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום", פרש"י: "ותיקין - אנשים ענוים ומחבבין מצוה". רבינו זצ"ל היה מקפיד על תפילה בזמן הנץ החמה. כמה מתאימים אליו דברי רש"י הללו: "ותיקין - אנשים ענוים ומחבבין מצוה". כשנשאל רבינו בראיון לפני התמנותו לרב ראשי, מה יעשה מיד למחרת עם היבחרו, השיב על אתר בפשטות האופיינית לו: "אשכים קום לטבול במקוה ולהתפלל בהנץ החמה". מפעים היה היאך היה קם להנץ החמה במסירות רבה. לעיתים היה רבינו חוזר בשעות הקטנות של הלילה, לאחר יום של התרוצצות ברחבי הארץ של הרבצת תורה, ועם כל זאת על תפילה בהנץ החמה לא ויתר. יתרה מזאת - העידו שכניו כי בחודש הרחמים והסליחות אף שהיה חוזר מאוחר מאוד היה קם לסליחות לפני הנץ החמה, ולאחר מכן היה פונה ליום נוסף מלא וגדוש בעשייה רוחנית, ולא הבינו היאך בן אנוש מסוגל עד כדי כך. חיבתו למצוות היתה מיוחדת במינה. רבינו היה מקפיד מאד בכל מצוה לקיימה עם כל חומרותיה, וכמו כן השתדל לעשות כל מצוה שיכל. כשהוא שימש כדיין צעיר, כך סיפר בנו שיחי', רבינו היה הולך ביום ששי בצהרים לעשות טהרה למתים, מפני שאנשי החברא קדישא מיהרו לבתיהם לקראת שבת קודש. אף בהיותו רב הרבנים, בתור הרב הראשי, לא חסך מעצמו והיה מהדר לעשות בעצמו את הטהרה לרבנים.

סיפר רבינו כי כאשר עבר לגור בקרית משה, לפני למעלה משלשים שנה, בתעניות של תשעה באב וכן של יום הכיפורים הציבור היה נועל נעלי עור. חרה לו מאד על שאינם מקיימים את ההלכה. לכן פנה רבינו אל הגבאים, וביקש לדבר בערב שבת רק חמש דקות. הוא הסביר לציבור את החיוב לנעול נעלי גומי בשפה רכה ובנעימות, עד שבמשך השנים שינו רוב הציבור והתחילו לנעול נעלי גומי. רבינו הפך את השכונה בתורתו ובחוכמתו. הוא הנהיג את הציבור הן בחינוך ילדיהם, הן בכשרות והן בקביעת עיתים לתורה. הוא היה מדבר על מעלת קביעות עיתים לתורה, וכי לאשה יש חלק גדול כאשר היא שולחת את בעלה לאחר יום עבודה לילך לשיעורי תורה. זאת כדברי הגמרא (ברכות י"ז, א) האומרת: "הני נשים במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן". כך היה רבינו מדרבן ומחזק בדרשותיו שגם לנשים יהיה חלק בלימוד התורה.

אנשי אמונה אבדו באים בכח מעשיהם

הסבירו המפרשים כי הטעם שקשה סילוקן של צדיקים הוא כיוון שהשפע שיוורד לעולם הוא בזכותם, שכן הצדיק משפיע על עם ישראל להתחזק בתורה וביראת שמים. הצדיק משמש לפנייהם כדמות חיה, שכן רואים את מעשיו ולומדים כיצד ללכת בדרך ה' ולדקדק במצוות. דברים אילו היו נחלת מורינו ורבינו. לראותו עומד בתפלה לפני הקב"ה מעוטף בציצית ומעוטר בתפילין כדעת הבן איש חי, לראות את דקדוקו במצוות בהידור וכן את זהירותו במאכלים. כל זה היה כמראה מלאך ה' צבאות. עוד בהיותו בחור הוא התנהג בפרישות ממאכלים.

כאשר אדם ממית עצמו באוהלה של תורה, ונזהר במאכלים, הקב"ה מתחשב בדבריו ומקבל את תפילותיו וברכותיו. זאת, כפי שהסבירו המפרשים את הפסוק "לא יחל דברו, ככל היוצא מפיו יעשה". דהיינו: אם האדם נזהר בדיבורו, מקדש פיו בלימוד התורה, ונזהר בלשון הרע, ובמאכלים שיהיו בדקדוק גדול ובכשרות מעולה, אז - ככל היוצא מפיו יעשה, הקב"ה עושה את בקשותיו, בבחינת "צדיק גוזר והקב"ה מקיים". גם הקב"ה שומר אותו מלהכשל, כדברי הגמרא (גיטין ז', א) שצדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, (ועיין עוד בתוס' שם ד"ה השתא בהמתן של צדיקים). אלפים היו משחרים לפתחו של רבינו לשאול בהלכה בעיצה בשלום בית. והיה משיב לשואליו דבר, בכל חלקי השו"ע, בספר פנים יפות. וכן היה מיעץ בחכמה ובתבונה עצות חכמות ומועילות עד שהנכנס מדוכא יוצא שמח ומעודד. ואת כל זה איבדנו. ולכן לן יאות למבכי לן יאות למיספד על גודל האבדה שנלקחה מעם ישראל.

רבינו כאב את כאבו של כל יהודי ויהודי. והיה מתפלל עליהם. פעם ביקש ממנו יהודי שהיה זקוק לרחמי שמים מרובים להתפלל עליו. הדבר נגע מאוד לליבו של רבינו, והוא ביקש מאחד מתלמידיו לקחתו בשעה מאוחרת בלילה להתפלל בציון החיד"א. התלמיד סיפר שהרב מאד בכה, ואותו תלמיד לא יכל לראות את רבינו במצב כזה ויצא אל מחוץ לאוהל הציון. זה היה באדם שרבינו לא הכירו, וכיוון שהוא ראה שהיהודי זקוק לרחמי שמים מרובים, לא חשך את עצמו, והוא עצמו הלך ושפך את צקון ליבו לבורא יתברך על קברות הצדיקים שיעזרו לו לבטל את הגזירה שהיתה על אותו איש.

מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות

איתא במשנה באבות (א', טו) "שמאי אומר הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", ופירש רבינו יונה:

שיראה להם פנים של שמחה כדי שתהא רוח הבריות נוחה הימנו. פירוש אחר: והוי מקבל וכו' שיתרחק ממדת הכעס שהיא מדה רעה עד

מאד וינהג עצמו במדת הרצון על דרך שיהיו מרוצין ממנו בני אדם... רבינו היה מאיר פנים לכל אדם באופן מיוחד, ואף לילדים קטנים היה מראה חיבה. פונה היה לאנשים פשוטים ודורש בשלומם, מתעניין במצבם, ואף היה עונה לכל אדם בכבוד. בשבעה על רבינו, ראו נערה שהגיע לבית הרב, והיא בוכה ללא הפסק. כשנשאלה השיבה: "הוא היה האבא שלי". והסבירה הנערה, שהיא היתה סובלת מבעיות נפשיות, והיתה מגיעה אל רבינו. הוא היה מאיר לה פנים וקורא לה בשם "בתי", ומנחם אותה ואומר לה "אל תדאגי בעיותיך עלי", ומרעיף עליה ברכות ומילות עידוד. עתה היא מרגישה היא כשם שאביה נפטר, ואין מנחם לה.

אירע פעם שרבינו אמר דבר מסוים, ואחד השומעים פנה בחוצפתו והחל להתווכח עם הרב שהדבר אינו כן. רבינו השיבו בנחת שהוא אינו צודק, והלה בשלו מרים קולו בחוצפה ועונה שרבינו אינו צודק. רבינו המשיך לענות לו בנחת, בלי להכלימו על צורת דיבורו. כך הוא קיים בעצמו "הנעלכין ואינם עולכים", שעליהם אמרו חז"ל (גיטין ל"ו, ב) "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

בהיותו רב ראשי היה מוסר את דרשת שבת הגדול ושבת תשובה בבית הכנסת "קהל ציון" בשכונת מחנה יהודה, כמסורת הראשון לציון. פעם אחת, כשליווהו קהל גדול מביתו אשר בקרית משה לעבר בית הכנסת הנ"ל, היו ביניהם גם ילדים. באמצע הדרך היה ילד שלא שם לב, נתקע בעמוד וקיבל מכה. אנשים שהיו ליד אותו ילד לא חשו לכך, וחשבו כי מה בכך. אולם רבינו, ברגישותו הגדולה על אף שלא היה בסמוך, שמע את החבטה, והיה היחיד ששם פעמיו אל הילד ושאלו מה קרה ואם הוא חש בטוב. רק לאחר שהיה בטוח ששלום לילד המשיך בדרכו.

רבינו בעצמו היה עונה לטלפונים בשאלות שונות, ובשעות לא שגרתיות. סיפר אדם כי בשעה שלוש לפנות בוקר רצה לאכול שקד המצופה בסוכריה, ולא ידע מה לברך. הלה, בלי להתבלבל, התקשר לכמה רבנים לשאול, הללו בשומעם את השאלה הפשוטה בשעה לא שגרתית, ניתקו את הטלפון, אולי בזה ישכיל השואל להבין מתי לשאול שאלה כזו. אולם אדם זה שאלתו בערה לו, ולא אמר נואש והתקשר לרבינו. רבינו ענה לטלפון, ביקש את סליחתו ואמר כי רק רגע יטול את ידיו וישמע את שאלתו. לאחר שנטל את ידיו, שמע את השאלה, והשיב על השאלה בניחותא, ואח"כ שאל "האם יש עוד שאלה". כשהלה השיב בשלילה, ברכו רבינו בברכת לילה טוב לבבית, והוריד את השפופרת....

עזות דקדושה

על אף היותו רך כקנה בענייני דעלמא, בהגיעו לעניינים של מצוות לא ויתר על קוצו של יו"ד בדקדוק ההלכה, ובקיום המצוה בשלמות. כמו כן לא נשא

פנים לאיש בענייני מצוות. בדידי הווה עובדא, שכן פעם שהיתי בסמוך לחדרו של רבינו עת הגיעו אליו שני אנשים. לפתע אני שומע את הרב צועק בקול גדול על האנשים שבאו אליו. היו אילו צעקות שכלל לא הכרנו ממנו. עשר שנים הייתי איתו לפני כן, ומעולם לא שמעתי אותו צועק, תמיד היה מדבר בעדינות וברכות עם האנשים. לאחר ש אותם האנשים יצאו נכנסתי אליו, והבנתי את הסיבה לצעקות. אותם האנשים ניסו לכפות את דעתם על הרב כדי שייתן את "הסכמתו" בתור רב ראשי לעניינים מסוימים בענייני כשרות, דברים שאינם עולים בקנה אחד עם ההלכה. כשראה הרב שיש צורך מיוחד לעמוד על הדברים בתוקף רב, עשה זאת בלא לפחד מאיש, עד שהללו בושו ונכלמו, והסתלקו להם. זכורה דרשתו בשנת מ"ה לקום המדינה, היאך שאג בקולי קולות: "בשנה זו שנת מ"ה לקום המדינה, פונה אני לראשי המדינה לעשות חשבון נפש ולחשוב "מה ה' אלוקיך שואל מעמך", עליהם לשפר את דרכם והנהגתם". לא חת ממה יאמרו, לא חת ממה יגידו, רק רצון ה' עמד לנגד עיניו. רבינו כיוון מעשיו לשם שמיים. לא אחת אירע שבירך אנשים, והללו לאחר שנושעו באו לשלם כסף לרבינו. רבינו דחה אותם על אתר, שכן לא קיבל כסף בעבור מצוות וברכות, וסירב אף לקחת זאת לבית מדרשו, אף כי היה זה סוסו כסף גדול מאד.

באחת ממדינות ערב קיימת קהילה יהודית אשר אנשיה היו מתקשים ביבוא מצות לפסח, זאת כיוון ששלטונות המדינה דרשו הון עתק עבור יבוא המצות. בצר להם פנו אל רבינו, בתוקף תפקידו כרב הראשי, למען יפעל בעניין. רבינו הבטיחם כי ישתדל בעניין, ואכן בהגיעו לאותה מדינה ביקש להיפגש עם הנשיא. העמידו לרשות רבינו מתורגמן, וקודם לפגישה הבהיר המתורגמן לרבינו כי עליו לדבר בעדינות אל הנשיא שכן בידו להוציא להורג את מי שאינו מכבדו בכבוד הראוי בעיניו. רבינו שמע את דבריו, אך אמר כי אינו מתרגש מכך. בפגישה עם הנשיא רבינו דרש בתקיפות כי יזילו את דמי המכס עבור המצות. הנשיא אמר כי מבחינה בריאותית צריך לשלוח מטוס מיוחד שייבא את הסחורה, ומי יממן זאת? רבינו השיבו ללא היסוס: "אתה מכיסך תממן זאת". המתורגמן נבעת למשמע התשובה, וליבו נפל בקרבו בחשבו שעליו לתרגם זאת, אולם רבינו סימן לו בהחלטיות כי כך בדיוק יתרגם. המתורגמן אכן תרגם כך בחיל ורעדה, והנשיא שתק. בסיום השיחה סימן הנשיא לרבינו ולמתורגמן לצאת דרך חדר מסויים. רבינו והמתורגמן נכנסו לשם וראו חדר ארוך בו עמדו בשתי שורות ארוכות חיילים עם רובים שלופים. המתורגמן נבעת ואמר לרבינו: "זה הסוף שלנו". אך רבינו בבטחון גמור אמר: "אני איני מפחד מאף אחד, רק מה". ואכן, הם יצאו משם משם בשלום. התברר אח"כ כי הנשיא קיבל את בקשת רבינו וכיבדה.

נלכה באורחותיו

עודינו אפופים בשבר הגדול בהילקח מעלינו רבינו זצ"ל. עלינו לחזק ולהתחזק, ואף גרגרים קטנים מדמותו של רבינו זצ"ל יכולים לשמש לנו כציוני דרך. בספר יערות דבש הביא מהקדמונים שבשעה שצדיק מסתלק מן העולם הרי כל מידותיו והשגותיו הרוחניות נעשים הפקר, וכל הרוצה לבוא ולזכות בהם הרי הוא יכול. בהשתדלות מעטה של התדבקות בדרכיו ובמעשיו, יכול האדם לקנות מהשגותיו של הצדיק, ועל כן זה הוא הזמן ללמוד מדרכיו של רבינו זצ"ל, וללמוד מהנהגותיו, מחסידותו, מקדושתו, מפרישותו, מתורתו, ממעשיו הטובים ומדקדוקי המצוות. זו תהיה הנחמה הגדולה שלא אבדו מעשיו אלא ממשיכים דרכו, ללכת ולמסור שיעורים, לקרב את הבריות, לקבל כל אדם בשמחה, להוסיף בלימוד התורה, בבחינת מוסיף והולך. בכך שעושים את רצונו, יש לו עילוי, והוא משפיע עלינו. אומר הנביא²: "הַצַּדִּיק אֶבֶד וְאֵין אִישׁ שֶׁם עַל לֵב וְאִנְשֵׁי חֶסֶד נְאֻסָּפִים בְּאֵין מִבֵּין כִּי מִפְּנֵי הַרְעָה נְאֻסָּף הַצַּדִּיק: יָבֹוא שְׁלוֹם יְנוּחוּ עַל מְשֻׁכְּבוֹתֶם הַלֵּךְ נִכְחוּ". יש להבין מה הקשר בין הפסוקים האלו. הסבירו המפרשים שיש כאן יחסי גומלין בין המתים לחיים, שכאשר ישראל נותנים על ליבם ומספידים את הצדיק כראוי ומצביעים על מדת הענווה שבו, ואהבת ישראל שבו, וגמילות החסדים שנהג בה כל ימיו, דרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיו שלום. כל השומע ומשתדל בכל כוחו לחזור בתשובה, להיטיב את מעשיו וללכת באורחותיו של הצדיק, בזה יש זכות גדולה לנפטר. מלבד מה שעשה בחייו עשה אף במותו כשהספידו עליו הסופדים, ואז יש עילוי גדול לנשמתו הטהורה ממדרגה למדרגה. באמצעות חסד זה שנגרם לו על ידי החיים, אף הוא מצד הכרת הטוב שלו עומד בתפילה לפני כסא הכבוד בתחנונים ובבקשת רחמים, וגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, והקב"ה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים. אבל אם הצדיק בבחינת "אבד", דהיינו שאין מזכירים את מעשיו ומידותיו התרומיות ללמוד מדרכיו, ולא נגרם לצדיק שום טובה על-ידי החיים, גם הצדיק אינו חייב להם כלל, והולך לו למנוחתו. מכאן שאם הצדיק אבד ואין איש שם על לב, ומיתתו של הצדיק לא עשתה רושם, אז שלום ינוחו על משכבותם, נח על משכבו מבלי להסתכל בדרכי החיים וצרתם. אולם אם האנשים לומדים מדרכיו, אז גם הוא משפיע משם על אותם שלומדים מדרכיו. לכן חובה עלינו ללמוד מדרכיו ומתורתו של רבינו, שלא יהיה בבחינת "הַצַּדִּיק אֶבֶד", אלא שיהיה בבחינת³ "אֲגוּרָה בְּאֶהְלֵךְ עוֹלָמִים". שיהיו שפתותיו דובבות בקבר, ואז הצדיק ישפיע על מי שהולך בדרכיו, והקב"ה שומע כל תפלה כי⁴ "גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהן".

2 ישעיה מ', א.

3 תהילים ס"א, ה.

4 חולין ז', ב.